

Cumhuriyet'in 100. yılında Türkiye'nin kalkınma yardımları ve ihracatı arasındaki ilişkinin Çekim Modeli ile analizi (2014-2021)
Analysis of the relationship between Turkey's development aid and exports in the 100th anniversary of the Republic of Turkey with Gravity Model (2014-2021)

Gönderim Tarihi / Received: 25.07.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 25.10.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1332764](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1332764)

Binali KILIÇ**1

Türker BATMAZ²

ÖZ: Türkiye Resmi Kalkınma Yardımı sağlayan donör ülke durumuna geçmiş ve son 20 yıldır Resmi Kalkınma Yardımları sağlayan ülkeler arasında en güçlü ve en cömert ülke olarak yerini almıştır. 2017 yılında Türkiye mali bütçesinden ve diğer kaynaklardan toplam 8,12 milyar dolar kalkınma yardımı (dış yardım) yaparak en cömert ülke unvanını almıştır. Bu nedenle çalışmamızda, Türkiye'nin en çok kalkınma yardımı yaptığı ilk beş ülke arasında yer alan; Suriye, Somali, Azerbaycan, Filistin ve Irak ile ticaret hacminin hangi yönde etkilendiği çekim modeli yardımı ile 2014-2021 dönemi verileri ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda kalkınma yardımları yapılan yararlanıcı ülkeler ile donör ülke olarak Türkiye'nin dış ticareti arasında bir ilişki tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Mali politika, Kalkınma yardımları, İhracat, Dış yardımlar, Gravity (çekim) modeli

ABSTRACT: Turkey has become a donor country providing official development aid and has been the most muscular donor of official development aid for the last 20 years. In 2017, Turkey was the most generous country, providing USD 8.12 billion in development aid (foreign aid) from its fiscal budget and other sources. For this reason, in our study, the direction in which the trade volume with Syria, Somalia, Azerbaijan, Palestine, and Iraq, which are among the top five countries to which Turkey provides the most official development aid, is analyzed with the help of the gravity model.

Keywords: Fiscal policy, Official development aid, Export, Gravity model

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü/Dış Ticaret Anabilim Dalı, binali.kilic@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8345-6617>

² Dr. Öğretim Üyesi, Balıkesir Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İktisat Bölümü/İktisat Politikası Anabilim Dalı, turker.batmaz@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0360-6302>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Primarily, in order to reduce the economic and social differences between developing and underdeveloped countries and developed countries and to bring the levels of development and the welfare of the people closer to each other, various instruments are used. The most preferred of these instruments are official development assistance and development cooperation activities (Önder and Barış, 2017: 24). Official Development Assistance (ODA) is one of the essential instruments aiming to compensate for the lack of capital accumulation in developing countries in order to finance economic development (Karagöz, 2013: 317). This assistance ensures long-term social and economic human development in less developed countries. Development assistance refers to all aid and support developed countries provide to underdeveloped and developing countries. Countries that transfer resources are called donor countries; countries that benefit from these resources are called beneficiary countries. The aid understanding of the donor country may depend on many factors (İpek, 2020: 59). Official Development Assistance (ODA) includes contributions made to beneficiary countries and multilateral organizations designated by the DAC for development purposes and includes a grant element. In this sense, at least 45 percent of the allocated resources should include a grant element if they are transferred to low-income countries, 15 percent if they are transferred to low-middle-income countries, and 10 percent if they are transferred to high-middle-income countries (Ababa, 2015: 2; Ministry of Development, 2018: 13). The main objectives of official development assistance provided by Western countries are stated as reducing poverty and corruption in the beneficiary countries, increasing the level of education, meeting urgent humanitarian needs, providing improvements in the military field and developing democracy (Bayar, 2017: 66).

Official development assistance started in relations between countries in the late 18th century. The first examples can be given from the history of America and France (TIKA, 2013: 6). It is seen that development aid was more prominent in the 19th century (İpek, 2020: 60). Today, aid to underdeveloped countries by developed countries or international aid organizations has its roots in Marshall Aid, which was implemented for the reconstruction of Western Europe after World War II, especially under the political environment of the 1950s (Karagöz, 2013: 319). Official Development Assistance is recognized as one of the most important instruments to finance economic development. At the 1970 United Nations (UN) General Assembly, developed countries committed to increasing the share of their gross national product (GNP) in their Official Development Assistance budgets to 0.7% (Karagöz, 2013: 317).

Methodology

As part of the study's application phase, Turkey's exports to Syria, Somalia, Azerbaijan, Palestine, and Iraq, the five countries Turkey provides the most official development assistance, are analyzed with the help of the gravity model. In the first stage, the study's data set, the definition, and the sources of the variables used are explained. Then, the analysis findings are presented by applying panel data analysis within the scope of the gravity model, which is frequently used in foreign trade analysis and has proven its reliability. Turkey's exports to the five countries (Syria, Somalia, Azerbaijan, Palestine, and Iraq) to which Turkey provides the most official development assistance are analyzed with the gravity model for the period 2014-2021 using the variables of GDP, distance to each other, population and official development assistance.

Findings and discussion

Today, countries are increasingly considering soft power elements in international relations. Turkey, too, has started to increase its political, cultural, and economic influence in its region by using the soft power phenomenon more in international relations (Karagül, 2013: 79). For Turkey, this process started in 1985 with a program carried out by the State Planning Organization to provide \$10 million in aid to the African Continent. The process continued with the declaration of 2005 as the Year of Africa, which was initiated in 1998 to develop relations and cooperation between countries in the African Continent. In 1991, with the dissolution of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) and the declaration of independence of the Turkish Republics in Central Asia and the Caucasus, and Turkey becoming the first country to recognize these states, the development of bilateral and regional relations began to gain momentum. During these years, Turkey was both a recipient and a donor of development assistance.

Especially after the collapse of the Eastern Bloc, it became necessary to establish an institution responsible for the flow of aid, and the Turkish Cooperation and Coordination Agency (TIKA) Strategy Development Department was established within the Ministry of Culture and Tourism (Karagöz, 2013: 346-347). TIKA has been coordinating Turkey's development assistance since 1992 (TIKA, 2018: 3). Turkey accelerated and increased its official development assistance after 2005. This aid increased by 47 percent between 2005 and 2013, reaching an annual average of USD 1.2 billion. In 2013, Turkey increased the amount of its development assistance to approximately USD 3.3 billion. In 2021, official development assistance amounted to USD 7.71 billion. Moreover, in proportional terms, the ratio of development assistance to national income increased from 0.13 percent in 2010 to 0.40 percent in 2013 (Karagöz, 2013: 346-347). All activities to increase the mutual trade volumes of donor and beneficiary countries are considered within the scope of foreign aid. For example, Sweden has allocated special funds to initiate and develop foreign trade with migrants' home countries. Australia considers trade promotion policies as part of its foreign and international development approaches (TIKA, 2013: 22).

Results and recommendations

According to the analysis results, the GDP of the countries with the highest official development assistance, the distance between these countries and Turkey, and the population of the selected countries are statistically significant with Turkey's exports to these countries. According to these results, there is a significant and positive relationship between the GDP of the selected countries and Turkey's exports to these countries. Likewise, the increase in the population of the selected group of countries gives positive and statistically significant results on Turkey's exports to these countries. The geographical distance between the countries from Turkey is statistically significant but has a negative effect on Turkey's exports to these countries. This result aligns with the fundamental equation of the gravity model proposed by Tinbergen (1962). Turkey's official development assistance to the five selected countries has not yielded statistically significant results. This shows that Turkey's official development assistance to these countries does not affect Turkey's exports to these countries.

Giriş

Ülkeler arasındaki ekonomik ve sosyal farklılıkları azaltmak ve kalkınma düzeyleri ile halkın refah düzeylerini birbirlerine yakınlaştırmak için çeşitli araçlara başvurulmaktadır. Bu araçlardan en çok tercih edileni kalkınma yardımları (dış yardımlar) ve kalkınma işbirliği faaliyetleridir (Önder ve Barış, 2017: 24).

Günümüzde yoksulluk ulusal ve uluslararası düzeyde insanların gündeminde olan bir konudur. Yoksulluğun azaltılarak sürdürülebilir kalkınmanın finansmanı ancak kamu, Sivil Toplum Kuruluşları ve özel sektörü de içeren iç ve dış kaynaklardan sağlanabilmektedir. Kalkınmanın küresel seviyede finansmanında devletler işbirliği içerisinde ortak ihtiyaçlara odaklanmalıdır (Tosunoğlu, 2015: 10). Tüm ülkelerde kamu ve özel sektörden sonra ekonomiye katkı sağlayan üçüncü güç STK'lardır (Şahin, 2016: 704). Sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşılabilmesi için toplumda her yönüyle kalkınma hamleleri gerçekleştirilmelidir (Gönen, 2005: 79). Bu nedenle, vergi gelirlerini arttırmak ve ödenen vergilerin hangi alanlarda kullanıldığı konusunda vatandaşlara bilgilendirme yapılması önemlidir (Şahin Kıymet ve Altunöz, 2020: 649). Kalkınma yardımları, iktisadi kalkınmanın finansmanını sağlamak için gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikimi yetersizliğini telafi etmeyi amaçlayan önemli araçlardan biridir (Karagöz, 2013: 317). Bu yardımlar, az gelişmiş ülkelerde uzun dönemde sosyal, ekonomik ve insani kalkınmayı sağlamayı amaçlamaktadır. Böylece dünya barışına ve güvenliğine katkı sağlamak mümkündür. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere sağlanan Resmi Kalkınma Yardımları, esas olarak OECD Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC) tarafından sağlanmaktadır. Türkiye OECD-DAC listesinde Resmi Kalkınma Yardımları konusunda yararlanıcı ülke durumunda olmasına karşın, son 20 yıldır Resmi Kalkınma Yardımları sağlayan ülkeler arasında güçlü ve en cömert ülke olarak yerini almıştır (Tosunoğlu, 2015: 10).

Modern anlamda 80 yıllık geçmişi olan kalkınma yardımları donör ülkenin sahip olduğu stratejik bakış açısının, tecrübesinin, bilginin ve teknolojinin yararlanıcı ülkelere paylaşılmasıyla ve iş birliği yapılmasıyla ilgilidir. Günümüzde donör ülkeler, kalkınma sürecini tamamlamış ve birçok alanda sermaye birikimi açısından yararlanıcı ülkelere göre daha ileri ve gelişmiş durumda olan ülkelerdir (İpek, 2020: 65).

Türkiye'nin donör ülke olarak yaptığı kalkınma yardımları siyasi ve ekonomik güdülere dayanmaktadır. Siyasi güdülere dayalı yardımların amacı siyasi ilişkilerin geliştirilmesine yöneliktir. Ekonomik güdülere dayalı yardımların arkasındaki gerekçenin ticaretin artırılması ve gelişen Türkiye ekonomisi için yeni pazarlara ulaşmak olduğu söylenebilir. Örneğin; Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) geçici üyeliği lobi faaliyetleri süresince Afrika ülkeleri ile geliştirilen ilişkiler neticesinde, Türkiye'nin Afrika ülkelerine toplam ihracatı 2003'te 2,13 milyon dolar iken 2009'da 10,15 milyon dolara ulaşmış ve 3,7 kat artmıştır (Karagöz, 2013: 347). Buna karşılık, Afrika ülkeleri ise Türkiye'ye toplam ihracatlarını 2003'te 1,54 milyon dolardan 2009'da 3,93 milyon dolara yükseltmişlerdir. Görüleceği üzere, Türkiye'nin dış yardım yönlendirme kriterlerinde politik ve ekonomik çıkarların karşılıklı yürütülmesi amaçlanmıştır (Karagöz, 2013: 339).

Kalkınma yardımları, gelişmiş ülkeler tarafından az gelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülkelere yapılan yardımları ifade eder. Kaynak aktaran ülkeler donör ülkeler olarak; bu kaynaklardan yararlanan ülkeler ise yararlanıcı ülkeler olarak adlandırılmaktadır. Donör ülkenin yardım anlayışı pek çok faktöre bağlı olabilmektedir (İpek, 2020: 59). Savaş yıkımı sonrası düşük gelir grubundaki ülkelere yapılan dış yardımlar 1950'li yıllardan sonra uluslararası ilişkilerde önemli bir politika aracı olmuştur. Bu yardımlar ülkeler ve uluslararası kuruluşlar tarafından yapılmakla birlikte, temel amaç ekonomik gelişmeye katkı, doğal afetler ile mücadele ve diğer benzer sebepler ile yapılmaktadır (Bayar, 2017: 65).

İki ülke arasında ya da Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası vb. uluslararası kuruluşlar aracılığıyla yapılan kalkınma yardımları, yardım yapılan ülkenin iktisadi kalkınma düzeylerine katkı sağlamayı amaçlar (Bayar, 2017: 67). Resmi Kalkınma Yardımları, DAC tarafından belirlenen yararlanıcı ülkelere ve çok taraflı kuruluşlara kalkınma amacıyla yapılan ve hibe unsuru içeren katkıları kapsamaktadır. Bu anlamda, ayrılan kaynağın düşük gelirli ülkelere aktarılıyorsa en az yüzde 45, düşük-orta gelirli ülkelere aktarılıyorsa yüzde 15 ve yüksek-orta gelirli ülkelere aktarılıyorsa yüzde 10 hibe unsuru içermesi gerekmektedir (Ababa, 2015: 2; sbb.gov.tr, 04.04.2023).

Araştırmacılara göre, batılı gelişmiş ülkelerin yaptıkları yardımlarda yararlanıcı ülkelerin ihtiyacından çok, yardım veren Batılı devletlerin siyasi ve ekonomik çıkarlarının etkili olduğu görülmüştür (Karagöz, 2013: 323). Ancak, Batılı ülkeler tarafından yapılan dış yardımların resmi amacı; yararlanıcı ülkelerde yoksulluğun ve yolsuzluğun azaltılması, eğitim düzeyinin yükseltilmesi, acil insani ihtiyaçların giderilmesi, askeri alanda iyileştirmeler sağlanması ve demokrasinin geliştirilmesi olarak ifade edilmektedir (Bayar, 2017: 66). Gelir dağılımı eşitsizliği ve yoksulluk ile mücadele soyut bir süreci ifade eder. Yoksulluk ile mücadele ve gelir dağılımında eşitliğin sağlanması, başta adil vergi politikalarının, sosyal yardımların ve ekonomik ve sosyal politikaların eşgüdüm içinde yürütülmesini gerektirir (Kızıltoprak, 2020: 334). Aynı zamanda kalkınmanın, devletin küçültülerek serbest piyasa mekanizmalarına müdahale etmemesi sonucunda gerçekleşeceği düşüncesi ön plana çıkarılmaktadır (Yavuz, 2007: 183).

Dünyada kalkınma yardımlarının tarihçesi ve gelişim süreci

18. yüzyılın sonlarından itibaren uluslararası ilişkilerde görülmeye başlanan kalkınma yardımlarının ilk örnekleri, Amerika ve Fransa üzerinden verilebilmektedir. Fransa'nın Amerikan Devrimi sırasında Amerika'ya yaptığı büyük çaplı yardımlar, donör ülke olan Fransa'nın üzerindeki etkileri itibariyle uzun süre tartışmalara konu olmuştur. Araştırmacılar Amerika'ya yapılan büyük çaplı yardımların Fransa'nın mali durumu üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu ve bu durumun monarşi krizini hızlandırdığı konusunda görüş birliği içerisindeyler (tika.gov.tr, 04.04.2023).

Kalkınma yardımlarının 19'uncu yüzyılda daha belirgin bir şekilde yapıldığı görülmektedir. 19. yüzyılda, Birleşik Krallık, kendi çıkarları için sömürge ülkelere yaptığı yardımlar veya aktardığı kaynakların, kalkınma yardımlarının tarihteki ilk örnekleri olduğu söylenebilir (İpek, 2020: 60). Günümüzde gelişmiş ülkeler ya da uluslararası yardım kuruluşları tarafından az gelişmiş ülkelere yönelik yapılan yardımların kökeni, 2. Dünya Savaşı sonrası özellikle 1950'li yılların politik ortamına uygun olarak Batı Avrupa'nın yeniden inşası için hayata geçirilen Marshall Yardımlarına dayanmaktadır (Karagöz, 2013: 319).

Kalkınma yardımları, iktisadi kalkınmanın finansmanını sağlayacak en önemli araçlardan biri olarak kabul edilmektedir. 1970 yılında yapılan Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nda, gelişmiş ülkeler, Resmi Kalkınma Yardımı bütçelerinde gayri safi milli hasıllarının (GSMH) payını %0,7'ye çıkarmayı taahhüt etmişlerdir (Karagöz, 2013: 317).

1950'lerde batılı ülkeler tarafından bir diplomasi aracı olarak kullanılan kalkınma iş birliği ve dış yardımlar kavramını, Sovyet Bloğu ülkelerinin de kullandığı görülmektedir. Sovyetler Birliği'nin inisiyatifi ile Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON) kurulmuştur. Birçok Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkesinin yer aldığı bu platformun amacı, donör ülke ile bağımlı bir ilişki kurmadan, dayanışma içinde iş birliğinin yollarını aramaktır. Kurulduğu ilk yıllarda "Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Teknik İşbirliği" (TCDC) olarak adlandırılan yapılanma, 1955 yılında Bandung Konferansı, 1978 yılında Buenos Aires Konferansı, 2000 yılında Milenyum Zirvesi ve 2009 yılında düzenlenen Nairobi Konferansı ile süreklilik sağlamıştır (cooperacionsursur.org, 04.04.2023; sbb.gov.tr, 04.04.2023).

Paris Deklarasyonu'nun (2005), ülkelerin kalkınma yardımlarının etkinliği ile ilgili en güçlü taahhüt olduğu söylenebilir. Çünkü, Paris Deklarasyonu kalkınma yardımlarının yönetiminde donör ve yararlanıcı ülkelerin sorumluluk almalarını öngörmektedir (Arpa ve Bayar, 2019: 208-209).

Türkiye'nin kalkınma yardımları ile ilgili yararlanıcı ülke olma süreci

Ekonomik olarak güçlü olan ve uluslararası ilişkilerde askeri, siyasi, ekonomik vb. alanlarda aktif rol almak isteyen ülkeler kalkınma yardımını ciddi bir araç olarak görmüşlerdir. Kalkınma iş birliği kapsamında ülkelere en fazla kaynak aktaran ülkelerin ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Japonya ve Fransa olduğu görülmektedir. Türkiye'nin de dış yardım ve kalkınma iş birliği sürecinde donör ve yararlanıcı ülke konumunda bulunduğu görülmektedir. Türkiye'nin kalkınma yardımı konusunda yararlanıcı bir ülke olması 1948 yılında başlamıştır. Marshall yardımları kapsamında Türkiye, 1949-1961 yılları arasında ABD'den ciddi miktarda yardımlar almıştır ve bu yardımlar Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında önemli katkılar sağlamıştır. ABD'nin yanı sıra, Fransa, Japonya ve Almanya da Türkiye'ye kalkınma yardımı sağlayan donör ülkeler arasındadır. Özellikle 2000'li yılların başı, AB ile

üyelik müzakereleri sebebiyle AB kurumları tarafından Türkiye'ye yönelik kalkınma iş birliği projelerinin artışına şahitlik etmiştir (sbb.gov.tr, 04.04.2023). Avrupa Birliği, menfaat ilişkisinin bulunduğu ülkelere mali yardımlar yapmaktadır (Güngör, 2000: 2).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, savaşta ekonomik, siyasi ve toplumsal açıdan büyük hasar görmüş olan Avrupa'nın yeniden imar edilmesi için Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından Truman Doktrini ve Marshall yardımları olarak bilinen, teknik, askeri ve mali yardım paketi uygulanmıştır. Bu kapsamda, 1952 yılına kadar Avrupa ülkelerine 13 milyar dolarlık kaynak aktarılmış ve Türkiye ve Yunanistan'a sırasıyla 100 milyon ve 300 milyon dolar tutarlarında yardım sağlanmıştır. Marshall yardımları Resmi Kalkınma Yardımları (RKY) kavramının başlangıcı sayılmaktadır (Hogan, 1998: 13; sbb.gov.tr, 04.04.2023).

Türkiye'nin kalkınma yardımları ile ilgili donör ülke olma süreci

Günümüzde ülkeler, uluslararası ilişkilerde yumuşak güç unsurlarını dikkate almaktadırlar. Dünya'daki uygulamalara paralel olarak Türkiye'de uluslararası ilişkilerde yumuşak güç olgusunu daha fazla kullanarak bölgesinde siyasi, kültürel ve ekonomik etkinliğini artırma yoluna ve yarışına girmiştir (Karagül, 2013: 79). Türkiye açısından bu süreç 1985 yılında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yürütülen bir programla Afrika Kıtası'na 10 milyon dolarlık yardım yapılması ile başlamıştır. Süreç, 1998 yılında Afrika Kıtası'nda ülkeler arası ilişki ve iş birliğinin gelişimine yönelik başlatılan açılımın 2005 yılının Afrika yılı olarak ilan edilmesi ile devam etmiştir. Türkiye, 2000'li yılların başından bu yana kurumsal kapasite inşasına katkı sağlamak amacıyla Gambia, Gine, Gine Bissau, Moritanya, Senegal ve Sudan gibi ülkelere dış yardım yapmıştır (Karagöz, 2013: 327). Türkiye, kalkınma yardımları alanında daha belirgin bir rol oynamaya başlamıştır. Böylece yardım yapılan ülkelerin yönetim sistemleri ve kurumsal yapılarının daha verimli hale getirilmesi ve geliştirilmesine katkı sağlanmaya çalışılmıştır (İpek, 2020: 60).

Öte yandan Türkiye'nin esas olarak 1990'lı yıllarından itibaren az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yardımlara başladığı görülmektedir. 1991 yılından itibaren Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılması sonucu Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını ilan etmeleri ve Türkiye'nin bu devletleri tanıyan ilk ülke olması ile birlikte ikili ve bölgesel ilişkilerin gelişimi ivme kazanmaya başlamıştır. Bu yıllarda Türkiye hem kalkınma yardımı alan hem de veren ülkelere biridir. Özellikle Doğu Bloku'nun dağılması ile ilerleyen süreçte yapılan yardımların akışından sorumlu bir kurumun kurulması zorunluluğu ortaya çıkmış ve Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı kurulmuştur. Bu başkanlığın kuruluş amacı 4 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 521. maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir: *"İş birliğinde bulunulması hedeflenen devletler ve topluluklarla iktisadi, ticari, teknik, sosyal, kültürel ve eğitim alanlarındaki ilişkileri projeler, programlar ve faaliyetler aracılığıyla geliştirmek, yapılacak katkı, yardım ve ilgili süreçleri yürütmek ve mevzuatla verilen diğer görevleri yapmak üzere, Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı, kamu tüzel kişiliğini haiz ve özel bütçeli Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı kurulmuştur. Kurumun kısa adı TİKA'dır."* Aynı Kararname'nin 522. maddesinin f bendi ile *"Kalkınma yardımları ve ülkemizin dış yardımlarıyla ilgili uygulama ve teknik koordinasyon ile takibi sağlamak, envanter hazırlamak ve raporlar yayınlamak."* görevi TİKA'ya verilmiştir (tika.gov.tr, 04.04.2023).

Ayrıca TİKA'nın görevlerine yönelik 2011'de yürürlüğe giren kararname, dış yardımın ilerleyen yıllarda sadece Türkiye Cumhuriyetleri' de değil, iş birliğinde bulunulması hedeflenen ülke ve toplulukların tamamında bu amaçla kullanılmaya devam edeceğini ortaya koymaktadır (Karagöz, 2013: 346-347). TİKA, 1992 yılından bu yana Türkiye'nin kalkınma yardımlarını koordine etmektedir. TİKA, 61 adet Program Koordinasyon Ofisine ulaşmıştır ve Orta Asya, Balkanlar, Orta Doğu, Afrika, Latin Amerika ve Güney Asya-Pasifik bölgelerinde yer almaktadır (tika.gov.tr, 04.04.2023).

TİKA, Afrika'daki faaliyetlerine 2005 yılında Etiyopya'da ofis açarak başlamış, 2019 yılı itibari ile 22 çalışma ofisine ulaşmıştır. TİKA'nın Afrika'da her yıl yaklaşık 400 proje uygulamıştır. Bu projeler, BM'nin belirlediği Binyıl Kalkınma Hedefleriyle (BKH) örtüşmektedir (Arpa ve Bayar, 2019: 211).

Yararlanıcı ülkenin kalkınmasında en önemli yardım, eğitim ve sağlık alanında yapılanlardır. Çünkü bu iki sektör, bir ülkenin kalkınması için öncelikli konular arasında yer almaktadır (İpek, 2020: 72).

İlk olarak, Türkiye'nin yönlendirdiği yardım akışlarının siyasi nedenleri arasında, TİKA'nın 2001 yılında düzenlenen kuruluş amaçları ve görevleri ile tutarlı bir biçimde, Türk dilinin konuşulduğu ülkeler ve Türkiye'ye komşu ülkeler ile ilişkilerin geliştirilmesinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu amaç doğrultusunda, "Büyük Öğrenci Projesi" yürütülmekte, yurt dışındaki üniversitelerin Türkoloji bölümlerine ve ortak devlet üniversitelerine yardım akışları yönlendirilmekte, TRT'nin Sesi Radyosu'nun yayınları ile hedef ülkelere yönelik yayınlar yapılmakta, "Kardeşlik Sınır Tanımaz" kampanyası ve Uluslararası Türk Kültürü Kongresi düzenlenerek Türk kültürü tanıtılmaya çalışılmaktadır. Tüm bu yardım akışları, proje-program ve teknik yardımların %45'ini, toplam iki yanlı RKY'nin ise % 24'ünü oluşturmaktadır. Bu türden yardımlar, Türkiye açısından bölgesel bir güç olmak yönündeki dış politika hedefleri ile de örtüşmektedir (Karagöz, 2013: 346-347).

Türkiye resmi kalkınma yardımlarını 2005 yılından sonra hızlandırmış ve arttırmıştır. Bu yardımlar 2005-2013 döneminde yaklaşık yüzde 47'lik bir artış ile yıllık 1.20 milyar dolara ulaşmıştır. 2013 yılında Türkiye, kalkınma yardımlarının tutarını yaklaşık 3.30 milyar dolara çıkarmıştır. 2017 yılında ise gerçekleşen resmi kalkınma yardımlarının tutarı 8.12 milyar doları bulmuştur. Ayrıca oransal olarak bakıldığında kalkınma yardımlarının milli gelire oranının 2010 yılında yüzde 0.13'ten 2013 yılında yüzde 0.40'a çıktığı görülmektedir (Karagöz, 2013: 346-347). 2020 yılında 8.13 milyar dolar olan resmi kalkınma yardımlarının yüzde 5,34'lük bir azalış ile 2021 yılına gelindiğinde 7.7 milyar dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Araştırmanın amacı

Donör ülkelerin, bilgi ve tecrübelerini yararlanıcı ülkeler ile paylaşımları, kalkınma yardımlarının ilkelerinden biridir (İpek, 2020: 65). OECD kalkınma yardımlarının kapsamını; nakit transferleri, proje ve programlar, eğitim, araştırma ve geliştirme projeleri, borç azaltma operasyonları, aynı yardımlar ve Sivil Toplum Kuruluşlarına yapılan yardımlar olarak tanımlamıştır (Arpa ve Bayar, 2019: 205). Dış yardımın gelişmekte olan ülkeler açısından etkisiz olduğuna yönelik eleştirilerin başında, yardımın, yardım alan ülkeden ziyade yardımda bulunan gelişmiş ülkenin stratejik çıkarlarına hizmet ettiği iddiası gelmektedir (Karagöz, 2013: 346-347). Örneğin, Çin Afrika ülkelerine kalkınma yardımı sağlayan önemli bir donör ülkedir. Çin'in Afrika'ya yaptığı yardımlar bu ülkeyi Afrika'nın en büyük ihracat ve ticaret ortağı haline getirmiştir. 2003 ve 2013 yılları arasında Afrika'nın Çin'e ihracatı %6'dan %27'ye çıkmıştır. Aynı dönemde Afrika'nın Avrupa Birliği'ne ihracatı %37'den %23'e, ABD'ye olan ihracatı ise %21'den %10'a düşmüştür (Bayar, 2017: 77). Çin'in donör ülke olma özelliği sonucu olarak Afrika, Çin malları için önemli bir pazar olmuştur. 49 Afrika ülkesinde 1,400'den fazla Çinli şirket bulunmaktadır (Bayram ve Emiroğlu, 2016: 505).

2000'li yıllardan itibaren Çin ve Türkiye dış yardım konusunda farklı yaklaşımlar sergilemiştir. Çin yardım yaptığı Afrika ülkelerinde esas olarak enerji altyapısına odaklanmış, Türkiye ise yararlanıcı ülkelerle tarihi ve kültürel bağlarını güçlendirmeye çalışarak sosyal altyapılar ve hizmet sektörüne ağırlık vermiştir (Bayar, 2017: 63). Ülkeler resmi kalkınma yardımlarına ek olarak, acil durum yardımları, yabancı öğrencilere burslar, konuk işçi programları gibi çeşitli yollarla da dış yardımlara katkıda bulunmaktadır. Ayrıca yurtdışı havaleler konusundaki kolaylıklar ile borçların silinmesi de dış yardım olarak değerlendirilebilmektedir. Donör ve yararlanıcı ülkelerin karşılıklı ticaret hacimlerinin artırılması için yapılan tüm faaliyetler dış yardım kapsamında değerlendirilmektedir. Örneğin, İsveç, göçmenlerin kendi ülkeleri ile dış ticareti başlatabilmeleri ve sürdürebilmeleri için özel fonlar tahsis etmiştir. Avustralya ticareti geliştirici politikaları dış siyaset ve uluslararası kalkınma yaklaşımının bir parçası olarak görmektedir (tika.gov.tr, 04.04.2023).

Küreselleşme ve beraberinde getirdiği bölgeselleşme akımları ülkelerin birbirleriyle daha çok etkileşim kurlmaları noktasında önemli bir süreçtir. Gelişmiş-sanayileşmiş ülkeler yeni pazar arayışlarına devam ederken; geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeler ise, gelişmiş ülkelerle daha rahat rekabet edebilmek için ekonomik büyüme süreçlerini hızlandırmayı amaç edinmişlerdir.

Özellikle geri kalmış ülkeler gerek kaynak bulma gerekse de sermaye yoğun üretim yapısına yönelme konusunda dezavantajlı durumdadırlar. Küreselleşme süreci beraberinde getirdiği avantajlar olmakla birlikte ülkeler arasındaki gelişmişlik makasının açılmasını hızlandırma yönüyle bakıldığında, geri kalmış ülkeler açısından negatif dışsallığa da sahiptir.

Kaynak ve sermaye bulma konusunda görece dezavantaja sahip ülkelerin gerekli kaynaklara ulaşmaları ve üretim fonksiyonlarını sermaye yoğun üretim yapısına dönüştürmeleri hem dünyadaki çıktı miktarını artıracak hem de o ülkelerdeki işsizlik sorununun çözümüne katkı sağlayacaktır.

Bu çerçevede Türkiye'nin en fazla yardım yaptığı 5 ülke ile ticaret hacminin hangi yönde etkilendiği ekonometrik model yardımı ile analiz edilecektir. Türkiye tarafından yapılan dış yardımların neticesinde yararlanıcı ülke konumunda bulunan ülkelerle Türkiye'nin dış ticaretinin nasıl şekillendiği konusu çalışmanın omurgasını oluşturmaktadır. Çalışmada yöntem olarak literatürde genel kabul görmüş ve güvenilirliğini kanıtlamış Gravity (çekim) modelinden yararlanılmıştır.

Uygulama

Çalışmanın uygulama kısmında Türkiye'nin en çok resmi kalkınma yardımı yaptığı beş ülke olan Suriye, Somali, Azerbaycan, Filistin ve Irak'la olan ihracatı ekonometrik model yardımı ile analiz edilmiştir. İlk etapta çalışmanın veri seti, kullanılan değişkenlerin tanımı ve kaynakları açıklanmış olup; daha sonra dış ticaret analizlerinde sıkça kullanılan, güvenilirliğini kanıtlamış olan çekim modeli kapsamında panel veri analizi uygulanarak analiz bulgularına yer verilmiştir.

Veri seti ve model

Çalışmada kullanılan veriler 2014-2021 yıllarını kapsamaktadır. Türkiye dahil toplamda 6 ülkenin verisi kullanılmış ve seçili ülkeler ile Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı ihracat analiz edilmiştir. Seçilen bağımsız değişkenler kullanılan modelin temel değişkenleri olup; kullanılan bağımsız değişken/değişkenlerin açıklamaları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Değişkenler, tanımlar ve kaynakları

Değişken	Kısaltması	Tanımı ve Kaynağı
İhracat (Milyon \$)	lnExp _{tr}	Türkiye'den seçili ülke grubuna yapılan ihracat Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)
GSYH (Milyon \$)	lnGDP	Yardım yapılan ülkelerin GSYH'leri Kaynak: World Bank
Mesafe (km)	lnDist	Türkiye ile seçili ülkeler arasındaki uzaklık Kaynak: Google Maps
Nüfus (Milyon kişi)	lnPop	Yardım yapılan ülkelerin nüfusları Kaynak: World Bank
Resmi Kalkınma Yardımı (Milyon \$)	lnODA	Türkiye'den seçili ülkelere yapılan resmi kalkınma yardımları Kaynak: (tika.gov.tr, 04.04.2023).

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Analizde kullanılmış olan tüm verilerin çarpıklığını azaltmak ve mümkün olduğunca normal hale getirebilmek için logaritmaları alınmıştır. Türkiye ile seçili ülke grubu arasındaki ihracatın analiz edilmesi için kurulan modelin denklemi ise şu şekildedir:

Sabit Etkiler:

$$\ln(\text{Exp}_{tr_{ijt}}) = \alpha + \mu_i + \beta_1 \ln(\text{GDP}_{jt}) + \beta_2 \ln(\text{Distance}_{ij}) + \beta_3 \ln(\text{POP}_{jt}) + \beta_4 \ln(\text{ODA}_{ij}) + u_{it}$$

Rassal Etkiler:

$$\ln(\text{Exp}_{ort_{ijt}}) = \alpha + \beta_1 \ln(\text{GDP}_{jt}) + \beta_2 \ln(\text{Distance}_{ij}) + \beta_3 \ln(\text{POP}_{jt}) + \beta_4 \ln(\text{ODA}_{ij}) + \varepsilon_{it}$$
$$\varepsilon_{it} = \mu_i + v_{it}$$

$\ln \text{Exp}_{tr_{ijt}}$ = i ülkesinden j ülkesine ihracat (Türkiye'den seçili ülke grubuna yapılan ihracat)

$\ln \text{GDP}_{jt}$ = j ülkesinin GSHY tutarı (Seçili ülkelerin GSYH tutarları)

$\ln \text{Distance}_{ij}$ = i ve j ülkeleri arasındaki coğrafi uzaklık (Türkiye'nin başkenti ile seçili ülkelerin başkentleri arasındaki coğrafi uzaklık)

$\ln \text{POP}_{jt}$ = j ülkesinin nüfusu (Seçili ülkelerin nüfusları)

$\ln \text{ODA}_{ij}$ = i ülkesinden j ülkesine aktarılan resmi kalkınma yardımları.

Tablo 2: Literatür özeti

Yıl	Yazar / Yazarlar	Dönem	Ülke / Ülke Grubu	Yöntem
2008	Karagöz	2005-2006	Türkiye	Çekim Modeli
Ülkelerin ekonomik büyüklükleri, uzaklıkları, kültürel ve tarihsel bağlantıları ve komşuluk özellikleri Türkiye'ye yönelik turizm akımları üzerinde etkilidir.				
2010	Saray ve Karagöz	1992-2007	Türkiye	Çekim Modeli
Ekonomik büyüklük, nüfus ve uzaklık turist akımı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermektedir.				
2011	Tatlıcı ve Kızıltan	1994-2007	Türkiye	Çekim Modeli
Ülke GDP'leri anlamlı ve pozitif sonuçlar verirken, ülkeler arasındaki mesafe ise anlamlı ancak negatif sonuçlar vermektedir. Gümrük birliği ve ortak sınır değişkenleri ise Türkiye'nin ihracatı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermemektedir.				
2012	Sandalcılar	2002-2009	Türkiye-BRIC Ülkeleri	Çekim Modeli
Ülkelerin GSYH'leri, nüfusları ve ortak sınırlarının olması pozitif etkiye sahipken; ülkeler arasındaki uzaklık ise dış ticaret akımlarını negatif şekilde etkilemektedir.				
2013	Akgül	2000-2010	Türkiye-İslam İş Birliği Teşkilatı	Çekim Modeli
Coğrafi alan bakımından geniş bir alana yayılmış olmak ve farklı sömürge geçmişlerine sahip olmalarından kaynaklı kültürel ve kurumsal ayrımlar güçlü iş birliğini zorlaştırmaktadır.				
2014	Yavuz vd.	2008-2010	Türkiye	Çekim Modeli
Ülkeler arası mesafe gelen turist sayısını negatif etkilerken, ülkelerin gelirleri ise pozitif etkilidir.				
2015	Doğan ve Tunç	1995-2014	Türkiye-Afrika Ülkeleri	Çekim Modeli
Uluslararası yapılanmalara katılmak ve GSYH pozitif etkili; mesafe ve vize uygulaması ise dış ticaret üzerinde istatistiksel olarak anlamsızdır.				
2016	Doğan ve Tunç	1995-2014	Türkiye-Orta Asya Ülkeleri	EKK / Çekim Modeli
Türkiye ile mesafenin toplam dış ticaret hacminde anlamlı bir etkisi yoktur.				
2018	Buluk ve Duran	2016	Türkiye	Çekim Modeli
Gelen turist sayısı üzerinde ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyi pozitif, uzaklığı ise negatif etkilidir.				
2019	Kotil	2002-2018	Türkiye-AB	Çekim Modeli
Ülke nüfusları ve mesafe değişkenleri ihracat üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip değildir.				
2020	Degen ve Buzdağlı	2000-2017	Türkiye	Çekim Modeli
Modeldeki kukla değişkenler haricindeki diğer tüm değişkenler istatistiki açıdan DYY üzerinde anlamlı sonuçlar vermiştir.				
2021	Demiray	2010-2018	Türkiye	Çekim Modeli
Milli gelir, gümrük birliği, dil, uzaklık ve sınır ticareti ticaret akımlarında pozitif etkili iken; mesafe ve deniz kıyısı olmama negatif etkilidir.				
2022	Tekin ve Merdivenci	2000-2018	E7 Ülkeleri- Türkiye	Çekim Modeli
Dış ticaret üzerinde GSYH ve nüfus pozitif, mesafe ise negatif etkilidir.				
Çalışma Türkiye özelinde ilerlediğinden dolayı literatür tablosu Türkiye ile sınırlı tutulmuştur.				

Kaynak: Literatür taranarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Yöntem

Türkiye'nin en çok resmi kalkınma yardımı yaptığı beş ülkeye olan (Suriye, Somali, Azerbaycan, Filistin ve Irak) ihracatı ülkelerin GSYH'leri, birbirine olan uzaklıkları, nüfusları ve yapılan resmi kalkınma yardımları değişkenleri kullanılarak 2014-2021 dönemi için çekim modeli ile analiz edilmiştir.

Gravity (Çekim) modeli

Model Newton'un 1687 yılında ortaya koyduğu Çekim Yasası'nı temel almaktadır. Bu yasaya göre maddenin molekülü diğer molekülleri kendi kuvvetleri ile doğru orantılı olarak kendisine çekmektedir. Ancak yasaya göre bu çekim moleküller arasındaki mesafenin karesi ile ters orantılı şekilde gerçekleşmektedir (vi.unctad.org, 25.03.2023).

Temeli fen bilimlerine dayanan çekim modelini iktisadi literatüre ilk olarak uyarlayan isim Jan Tinbergen (1962)'dir. İktisadi literatüre göre bu model ülkelerin iktisadi potansiyellerini ve başkentlerinin birbirleri ile olan coğrafi uzaklıklarını dikkate almakta ve bu şekilde ülkeler arasındaki ticaret potansiyelini analiz etmeye yardımcı olmaktadır. Tinbergen (1962) yapmış olduğu çalışmada analize tabii iki ülke arasındaki uzaklığın arttıkça aralarındaki ticaret potansiyelinin azalacağını belirtmektedir. İktisadi literatürde ilk defa Tinbergen tarafından kullanılan çekim modelinin temel denklemi ise şu şekildedir (Tinbergen, 1962).

$$X_{ij} = A \frac{Y_i^{\alpha} + Y_j^{\beta}}{D_{ij}^{\gamma}}$$

Bu denklemde

X_{ij} = i ülkesinden j ülkesine olan ticaret akımı

Y_i^{α} = ihracatçı ülkenin (i) GSMH büyüklüğü

Y_j^{β} = ithalatçı ülkenin (j) GSMH büyüklüğü

D_{ij}^{γ} = i ve j ülkeleri arasındaki coğrafi uzaklık

Tinbergen oluşturduğu formülde dış ticaret için nedenselliğin gelir ve mesafeden kaynaklandığını belirtmektedir. Söz konusu modelde ikili dış ticaretin ülkeler arasındaki mesafe ile ters, ekonomik potansiyeller ile doğru orantılı olduğunu ortaya koymuştur. Diğer taraftan ise Tinbergen uluslararası ticaret akımlarını belirleyen üç faktörün olduğunu belirtmektedir. Bunlar:

A) Ülkenin ihracatı ile ülke ekonomisinin ilişki olduğu

B) Ülkenin ihracatının ithalatçı ülke/ülkelerin ekonomisine bağlı olduğu

C) Uluslararası ticaret akımları ile taşıma maliyetleri arasında negatif ilişkinin bulunduğu (Tinbergen, 1962).

Tinbergen'in çekim modeline, Y_{it} ve Y_{jt} gelir seviyelerini ekleyip logaritmasını da alındığımızda gravity (çekim) modelinin temel ekonomik denklemi şu şekilde yazılmaktadır (Kula ve Aslan, 2008).

$$\log Q_{ijt} = \beta_0 + \beta_1 \log D_{ijt} + \beta_2 \log Y_{jt} + \beta_3 \log Y_{it} + \varepsilon_{it}$$

Ampirik bulgular

Çalışmada Türkiye ile en çok resmi kalkınma yardımı yaptığı beş ülkenin verileri 2014-2021 yılları için analiz edilmiştir. Analizin bağımlı değişkeni olarak Türkiye'nin bu beş ülkeye yaptığı ihracat seçilmiştir. Bağımsız değişken olarak ise ülkelerin başkentlerinin birbirleri ile olan coğrafi uzaklıkları, nüfusları, GSYH'leri ve Türkiye'nin yapmış olduğu resmi kalkınma yardımı tutarları seçilmiştir. Panel veri analiz yöntemi yapılırken sabit etkiler ve rassal (tesadüfi) etkiler modellerinden yararlanılmaktadır. Bu iki modelden hangisinin uygun olduğunu sınamak için ise Hausman testi yardımıyla belirlenmektedir. Aşağıda tabloda yapılmış olan Hausman testi sonucu ile birlikte modelde yine Hausman testinin sonucuna ((Prob>chi2 = 0.1580) göre seçilen rassal etkiler modelinin analiz sonuçları verilmektedir.

Hausman testinin ardından elde edilen sonuca göre " H_0 = Rassal Etkiler Modeli tutarlı ve uygundur biçimindeki yokluk hipotezi kabul edilmektedir. Dolayısıyla:

H_1 = Sabit Etkiler Modeli tutarlı ve etkindir hipotezi reddedilememektedir.

Tablo 3: Rassal Etkiler Test Sonuçları

InExptr Değişken)	(Bağımlı Katsayı	z	P> z
lnGDP	.4998773	2.73	0.006
lnDistance	-.8604613	-2.95	0.003
lnPOP	1.64635	7.31	0.000
lnODA	-.0715241	-0.96	0.339
cons	-11.16806	-3.94	0.000

Stata 14.2 Programıyla yapılan testlerin sonuçlarını içermektedir. Tablo tarafımızca oluşturulmuştur.

RASSAL ETKİLER TEST SONUÇLARI

Number of obs= 39	Number of groups= 5
Prob > chi2= 0.0000	
R-sq:	
within: 0.2571	
between: 0.9203	
overall: 0.8992	

Kaynak: Stata 14. Programından yararlanılmıştır.

Sonuç ve öneriler

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızla yayılan küreselleşme akımları ve beraberinde getirdiği bölgeselleşme süreci ülkeler ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler aleyhine seyretmesine neden olmuştur. Gelişmiş ve sanayileşmiş ülkeler bir yandan minimum maliyetle maksimum çıktı hedefine ulaşmak ve makroekonomik hedeflerinin ötesine geçmek için çabalarken; geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeler ise uluslararası piyasada rekabet edebilmek ve gelişim süreçlerini minimuma indirebilmek için çaba harcamaktadırlar. Söz konusu küreselleşme ve beraberinde getirdiği bölgeselleşme akımları ülkeler arasındaki refah ve insani yaşam standardı seviyelerinin de farklılaşmasına neden olmuştur. Bu noktada ülkeler resmi kalkınma yardımları adı altında refah seviyesi ve insani yaşam kalitesi daha düşük olan ülkelerin gelişimini hızlandırmak ve o ülkelerdeki hayat kalitesini artırmak için yardımlar yapmaktadırlar.

Yapılan analiz sonuçlarına göre Türkiye'nin seçili ülke grubu ile olan ihracatında en çok resmi kalkınma yardımı yapılan ülkelerin GSYH'leri, bu ülkelerle Türkiye arasındaki uzaklık ve seçili ülkelerin nüfusları Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı ihracat ile istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuçlara göre seçili ülkelerin GSYH'leri ile Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı ihracat arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki mevcuttur. Aynı şekilde seçili ülke grubunun nüfuslarındaki artış da Türkiye'nin bu ülkelere yapmış olduğu ihracat üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermektedir. Yapılan analiz sonucunda ülkelerin Türkiye ile olan coğrafi uzaklıkları ise istatistiksel olarak anlamlı fakat Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı ihracat üzerinde negatif etkili olduğu sonucunu vermektedir. Bu sonuç hem Tinbergen (1962)'nin ortaya koymuş olduğu çekim modelinin temel denklemi ile hem de literatürde Türkiye özelinde yapılan çalışmaların (Tatlıcı ve Kızıltan: 2011, Sandalcılar: 2012, Yavuz vd.: 2014, Demiray: 2021) bulgularıyla örtüşmektedir. Türkiye'nin seçili beş ülkeye yapmış olduğu resmi kalkınma yardımları ise istatistiksel olarak anlamlı sonuç vermemektedir. Bu bize Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı resmi kalkınma yardımlarının yine bu ülkelerle olan ihracat üzerinde bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Bu durum Türkiye'nin yapmış olduğu resmi kalkınma yardımlarının ihracat noktasında geri dönüşünün olmadığı anlamına gelmektedir. Yardım yapılan ülkelerin büyüklükleri ve dünya ölçeğindeki payları düşünüldüğünde henüz sermaye yoğun üretim yapısına adapte olamadıkları görülmektedir. İlerleyen yıllarda gerek yapılan yardımların sürdürülmesiyle gerekse de yararlanıcı ülkelerin ekonomik büyümelerinin hız kazanmasıyla üretim yapıları değişecek ve çıktı miktarları da artacaktır. Her ne kadar geçen süre içerisinde yapılan yardımların Türkiye ve yararlanıcı ülkeler arasındaki ihracat hacmini artırmadığı görülse de bu durumun zaman içerisinde değişeceğine inanılmaktadır.

Kaynakça

- Ababa, A. (2015). Why modernise official development assistance? Third International Conference on Financing for Development, 04 Nisan 2023 tarihinde <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/Addis%20flyer%20-%20ODA.pdf>. adresinden erişildi.
- Akgül, S. M. (2013). Çekim modeli bulguları ışığında Türkiye'nin İslam iş birliği Teşkilatı ile ilişkileri ve ticari potansiyeli. *Adam Akademi*, 3(2), 83-110.
- Arpa, E. ve Bayar, M. (2019). Türkiye'nin Afrika'ya yönelik kalkınma yardımlarının yardım etkinliği açısından değerlendirilmesi. *Bilge Strateji*, 11(21), 201-229.
- Bayar, M. (2017). Dış yardımda Amerikan, Çin ve Türk yaklaşımları. T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. *Avrasya Etütleri*, 53(1), 63-86.
- Bayram, M., ve Emiroğlu, H. (2016). Afrika'da artan Çin nüfusunun çok yönlü sonuçları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(28), 501-516.
- Buluk, B. ve Duran E. (2018). Türkiye'ye yönelik dış turizm potansiyelinin panel çekim modeli ile analizi. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 29(1), 1-12.
- Cabana, S.L. (2014). Chronology and history of south-south cooperation, cooperacion SUR-SUR working document, Number 5, 04 Nisan 2023 tarihinde <https://cooperacionsursur.org/wp-content/uploads/2020/05/18-DT05-Chrono-South-South2014.pdf>, adresinden erişildi.
- Degen, V., ve Buzdağlı, Ö. (2020). Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerinin çekim modeli ile analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(75), 1419-1443.
- Demiray, Ç. O. (2021). Ticaret akımlarının yapısal çekim modeli ile sınanması. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 25(1), 179-204.
- Doğan, B. B., ve Tunç, Ö. Ş. (2015). Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile olan dış ticaretinin belirleyicileri: panel çekim modeli yaklaşımı. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7(12), 1-17.
- Doğan, B. B., ve Tunç, Ö. Ş. (2016). Türkiye'nin Orta Asya ülkeleri ile ticaretinin panel çekim modeli ile analizi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(11), 139-156.
- Google Maps. 05.04.2023 tarihinde <https://maps.google.com/> adresinden erişildi.
- Gönen, İ. (2005). Bölgesel kalkınma stratejileri ve ülke ekonomisine katkıları. *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi*, Ekim 2005(150), 74-89.
- Güngör, K. (2000). Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkelere yönelik mali yardımları ve Türkiye. *Mevzuat Dergisi*, 3(35), 1-10.
- Head, K. (2003). Gravity for begginers. 25 Mart 2023 tarihinde <https://vi.unctad.org/tda/background/Introduction%20to%20Gravity%20Models/gravity.pdf>. adresinden erişildi.
- Hogan, M. (1998). Blueprint for recovery. *American Studies Journal*, 41, 11-25.
- İpek, E. (2020). Kalkınma yardımları bağlamında Türkiye'nin benimsediği felsefenin özgünlüğü. *Avrasya Etütleri*, 26(58), 61-89.
- Karagöz, F. (Ed.) (2013). Bir kalkınma reçetesi olarak dış yardım: Türkiye'nin verdiği resmi kalkınma yardımlarının değerlendirilmesi, Türkel Minibaş'a armağan: Kriz, kalkınma ve Türkiye ekonomisi seçme yazılar, Derin Yayınları.
- Karagöz, K. (2008). Türkiye'nin turizm potansiyeli: çekim modeli yaklaşımı. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19(2), 149-156.
- Karagül, S. (2013). Türkiye'nin Balkanlardaki "yumuşak güç" perspektifi: Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(1), 79-102.
- Kızıltoprak, Ö. (2020). Gelir dağılımı eşitsizlikleriyle mücadelede vergilerin rolü. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 331-340.
- Kotil, E. (2019). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne ihracatı: çekim modeli analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(2), 167-175.
- Kula, F., ve Aslan, A. (2008). Türkiye'nin Ortadoğu'da ekonomik geleceği: Türkiye'nin ihracat potansiyeline yönelik ampirik bir analiz. *Munich Personal RePEc Archive*, MPRA Paper No. 10688.
- Önder, M., ve Barış, Ş. M. (2017). Kalkınma iş birliğinde etkinlik arayışları ve yeni aktörler: paradigma dönüşümü. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 23-24.
- Sandalcılar, A. R. (2012). Türkiye'nin BRIC ülkeleriyle ticari potansiyeli: panel çekim modeli yaklaşımı. *Journal of Yaşar University*, 25(7), 4164-4175.

- Saray, M. O., ve Karagöz, K. (2010). Determinants of tourist inflows in Turkey, evidence from panel gravity model”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 33-46.
- Şahin Kıymet, N. ve Altunöz, U. (2020). Muhasebe biliminin toplumsal gelişime katkısı bağlamında Türkiye'nin kayıt dışılık sorunu ve ekonomik büyüme ile ilişkisi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 24, 649-676.
- Şahin, N. K. (2016). Sivil Toplum Kuruluşlarından (STK) vakıflarda muhasebe ve vergi uygulamaları. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICAFR 16 Özel Sayısı*. 703-718.
- T. C. Kalkınma Bakanlığı, (2018). “Kalkınma Planı On Birinci (2019-2023) Teknik İşbirliği ve Kalkınma Yardımları Çalışma Grubu Raporu” Yayın No: KB:2989-ÖİK:771, 04 Nisan 2023 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2020/04/TeknikIsbirligi_ve_KalkinmaYardimlariCalismaGrubuRaporu.pdf adresinden erişildi.
- Tatlıcı, Ö., ve Kızıltan, A. (2011). Çekim modeli: Türkiye'nin ihracatı üzerine bir uygulama. *Atatürk İİBF Dergisi, Özel Sayısı*, 287-299.
- Tekin, M., ve Merdivenci, F. (2022). E7 ülkeleriyle Türkiye arasındaki dış ticaretin panel veri analizi: çekim modeli yaklaşımı. *Sosyoekonomi*, 30(51), 407-426.
- The World Bank. 05.04.2023 tarihinde <https://databank.worldbank.org/> adresinden erişildi.
- Tinbergen, J. (1962). An analysis of world trade flows. New York: The Twentieth Century Fund
- Tosunoğlu, Ş. (2015). Türkiye'nin resmi kalkınma yardımları politikası: eğilimler ve hedefler. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(10), 9-29.
- Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA). 05.04.2023 tarihinde <https://www.tika.gov.tr/tr> adresinden erişildi.
- Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), (2013). Dış yardımların düzenlenmesi seçilmiş ülke uygulamaları:2011/2012”, ISBN 978-975-19-5891-4, 04 Nisan 2023 tarihinde <https://www.tika.gov.tr/upload/2016/Prestij%20Eserler/Dış%20Yardımların%20Düzenlenmesi%202011-2012.pdf>. adresinden erişildi.
- Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), (2018). “Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” 04 Nisan 2023 tarihinde https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/teskilat_kanunu-238, adresinden erişildi.
- Yavuz, G. (2007). Washington uzlaşması sonrasında dünya bankasından bir açılım önerisi: kapsamlı kalkınma için çerçeve. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 181-196.
- Yavuz, S., Kabadayı, B., Savaş, N. ve Doker, A. C. (2014). Türkiye turizm talebi: Bir çekim modeli uygulaması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 133-141.

Etik kurul onayı

Deneysel olarak bilimsel etik kurallarını ihlâl eden bir durum olmaması sebebi ile bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.